

PARİS BIBLIOTHEQUE NATIONALE YAZMALAR BÖLÜMÜ TÜRKÇE ESKİ ESERLER KISMI*

Yazan: Annie Berthier

Çev.Doç.Dr.Refet Yinanc

Bibliothèque Nationale Bülteni 1981 yılı boyunca Mustafa Kemal Atatürk (1981-1938)ün doğumunun 100. yıl dönümü onuruna bölümlerinde muhafaza edilen Türkiye ile ilgili her türlü dokümanı tanıtabilecek olan araştırmalardan bir seri takdim edecektir.

Bibliothèque Nationale'de, muhafaza ettiği binlerce yazma eser arasında, tarihi rastlantılar veya şahısların arzusu ile buraya ulaşmış Türk dilinde bir hayli yazma eser mevcuttur. Yazma eserler bölümünün şarkiyat kısmında türkçe yazma eserler yaklaşık 2000 cildi ihtiva etmektedir. (Çok dilli olmaları dolayısıyla arapça ve farsça yazma eserler arasına katılmış olanları (1) ayrı bir tarafta muhafaza edilmiş Smith Lesouef'in eski yazmaları veya fransızca yazma eserler ile diğer Batı'ya ait eski eserler arasında ayrı olarak bulunan parçalar haric) (2). Bunlar bizzat Türkiye'de, özellikle İstanbul'da Süleymaniye ve Topkapı Kütüphanelerinde muhafaza edilen koleksiyonlara nazaran sayıca çok mühim değilse de Türk, bilhassa Osmanlı kültürü için oldukça dikkat çekicidir. (3)

Türkçe Eski Eserler Kısmı'nın Tarihi

Tarihî olduğu bilinen kiralık Kütüphanesi'nin varisi olan bibliothèque

(*) Çevirisini sunduğumuz bu makale "Bulletin de la Bibliothèque Nationale"nin Haziran 1981 tarihli 2. sayısında(578-95) yayımlanmıştır.

- (1) Buna karşılık Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda arapça ve farsça epeyce belge mevcuttur. Fonds turc (Türkçe Eski Eserler Kısmı), ancien fonds (396 yazma) ve supplement (1598 yazma) diye ayrılır.
- (2) Daha ziyade yazışmalar söz konusudur. Diğer bazı belgeler Stampaj bölümü ile Harita ve Plân bölümünde de bulunur.
- (3) Paris'te, Bibliothèque de l'Institut des Langues et Civilisations orientales (Şark Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü Kütüphanesi) de 150 kadar türkçe yazma muhafaza edilir. Taşra kütüphanelerinde muhafaza edilen türkçe yazmalara gelince, bunlardan UNESCO'nun himayesinde yayınlanacak olan "Guide des sources de l'histoire du Proche-Orient" adlı rehberde bir miktar bulunacaktır. Paris ve taşradaki Türkçe yazmalarla ilgili olarak J.-L. Bacqué-Grammont'un "Les sources de l'histoire ottomane en France, bilan et perspectives" adlı 1974'te Napoli'de yapılan Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Etüdüleri Kongresi'nde sunulmuş tebliğ baş vurulabilir. Napoli, Inst. Univ. Orientale, 1976, p.31-57. Burada, diğerleri arasında Marsilya Ticaret Odası'nda muhafaza edilen türkçe belgelerin bir listesi görülecektir.

Nationale imtiyazlı yerdir. Gerçekten de çok erkenden Kiral Kütüphanesi'nde (I.François'dan itibaren) arapça yazmalar mevcut oldu ise de, türkçe yazmaların bu kütüphanede bulunması için özellikle XVII. yy in ikinci yarısından itibaren artmakta gecikmeyen bir koleksiyonun mütevazı başlangıcı olan 1640 yıllarını beklemek gerekti. En azından başlangıçlarında Türkçe Eski Eserler Kısmı (Fonds turc) nın tarihinin Arapça ve Farsça Eski Eserler Kısmı (Fons arabę et persan) nın tarihinden ayırt edilebileceğini kaydedelim; zira genellikle aynı şahıslar ibrance süryanice gibi diğer doğu dillerinde olduğu gibi üç dilden kitap elde etmekle görevlendirildiler. İlk zamanlarda şark yazmalarının elde edilmesi daha ziyade tesadüfî bir tarzda yapılmışa benzer. 1616'da Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Harlay de Sancy, o vakit Kiral Kütüphanesi'nin muhafızı olan ve kendisinden yazma eser göndermesini rica eden De Thou'ya gönderdiği bir mektupta şöyle izah ediyordu: "Şimdi hava çok güzel, gelişimde bulunduğum dargınlıklarla dolu her şeyden uzak olacağım; ve bizim sahip olmadığımız bir kaç eski kitap bulursam satın alacağım veya sizin için istinsah edeceğim..." (4). 30 yıl sonra 1643'de Mazarin İstanbul'daki elçi jean de la Haye'e şöyle yazıyordu: "Kütüphanemi ilginç kitaplarla süsleme merakımı tatmin etmek için bulunduğunuz yerde rastlayabileceğiniz iyi ve nadir şeyleri satın almaya ihtimam ediniz, hangi dilde olursa olsun..." (5). Dela Haye kendisine yunanca ve arapça kitaplar konusunda olumlu cevap verdi; fakat O, şöyle ilave ediyordu: "Türkçe ve farsça kitaplara gelince, bu iki dilde ancak kötü destanlar ve masalvarî tarihler veya destan ve masalların her çeşidinden daha kötü Kur'an üzerine tefsirler bulunur" (23 Nisan 1644) (6).

Türkçe ve Farsça litteratürler hakkında bu küçümsemeyi nasıl izah etmeli? Bu, henüz tanınmamış olmalarındandır. Gerçekten de şark yazmalarına ilgi duyuldu ise, bu ilgi öncelikle uzun zamandan beri yunan ve latin etüdlerine bağlı kalmış olan arapça metinlere idi; zaten birinci sırada yunanca yazmalar aranıyordu. İçinde Eski Bizans İmparatorları Kütüphanesi'nden arta kalanların bulunabileceği tahmin edilen Saray Kütüphanesi'nin tarihi üzerine (asla tam olarak aydınlatılmaksızın) uzun müddet çok şey yazılıp çizildi. 1685'de Guilleragues'in İstanbul'da elçi olarak yerini alan Girardin 1697'den itibaren bu noktada halkı yanıltmak istedi; fakat 1727'de Kiral Kütüphanecisi rahip Rignon tarafından Sevin ve Fourmont'a verilen talimatlar, yapabilecekleri en iyi şeyin vaktiyle Bizans İmparatorlarına ait "Troque-Pompee, Polybe, Tite-Live gibi gerek tarih ve edebiyat, hatta gerekse din için fevkalade faydalı olacak olan" (7), görünüşe göre halen eski yazmalarla dolu olması gerekli Büyük Senyör'ün kütüphanesine girişi elde etmek olduğunu açıkça işaret ediyor. Kiral'ın elçilerini yazmalardan temin etmeye iten işte önemli bir sebep daha: Rafizilik ile mücadele: 1627'de Colbert'e gönderilmiş ve onun tarafından tasvip edilmiş olan rahip Besson'un, düzeni ile Şark Kilisesi'nin bütün görünüşünü

(4) H.Omont tarafından atif yapılan, Missions archéologiques françaises en Orient aux XVII et XVIII siècles, Paris 1902, p.III-IV.

(5) Aynı eser, s.1.

(6) Aynı eser, s.2.

(7) Aynı eser, s.437.

ihtiva eden, yeni doğmaların yasaklanması ile kesin ve gerçek ifadede eski inançların orada görüleceği "Le dessin d'une illustre Bibliothèque composée des anciens manuscrits d'Orient" (Eski şark yazmalarından oluşan ünlü bir kütüphane tasarısı) adlı hatıratı bunu ifade eder (8). Aynı devre doğru (1670) genç Antoine Galland elçi Nointel'i müteakip İstanbul'a hareket ettiği vakit çeşitli Şark Kiliseleri cemaatlerine inanç serbestisini sağlamak, nihayet katolik din adamlarına reddedilmez deliller temin etmek için dinî kavgalar son hadinde idi.

Bununla beraber, XVII. yy ın ikinci yarısında Şark yazmalarının elde edilmesi ile ilgili gerçek bir politikanın doğduğu, sonra da kabul edildiği görülür. Colbert görevinin başlangıcından itibaren XVI. Louis'nin şan ve şöhreti için Kırıl'ın kütüphanesinin, Yunan ve Şark yazmalarında Mazarin ve Segurier tarafından toplanan koleksiyonlardan aşağı kalmayacağını düşüncüydü: Elçilerden ve ayrıntılı talimatlarla teviz ederek Şarka gönderdiği kimselerden (9) artık her önelirine geleni temin etmemelerini, fakat boşlukları doldurmalarını istiyor ve açık bir şekilde, meselâ 1679'da Galland'a, "şayet bulursa Türkçe ile başlayan bir veya birkaç lügat sağlamasını, çünkü kütüphanede bulunan lügatların Türkçe izah edildiğini, fakat Arapça veya Farsça ile başladığını" yazıyordu. Bütün bu tedbirler, o sırada kodlama ve birleştirme (bu hususta Colbert'in büyük tasnifleri aklımıza geliyor) arzusunun doğuşu, istatistik, envanter, katalog ve lügat (10) ihtiyacının ortaya çıkışı ile ilgilidir. Bu, Hint ve Levant kopanilerinin gelişmesini dahi gören bilginlerin (Du Cange, Baluze, Montfaucon, Mabillon) büyük devridir. Aynı zamanda Batı'nın Doğu'daki menfaati, Avrupa ülkelerinin bir çoğunda Arap harfleri ile baskı yapma denemelerinde tezahür eder (11). Doğu, nefret edilmiş olduktan sonra, doğmatizmden kurtulmanın denendiği ve "şüpheleri araştırmak için uzağa gidildiği" (12) vakit cebzetmeye başlar. Seyahat literatürünün zevki yayılır ve kesifleşir. Uzağın örneği asıl fikirleri ele alır (13), gelenekler ve dinler mukayese edilir, tenkid ruhunu ispat etmekten hoşlanılır. Gerçekten de Doğu'nun literatürünü bizzat Doğu literatürü olarak takdir eden, onu yeni düşünce sistemlerinin içinde hükümete ve diğer dinlerde tanımaya gerçekten arzulu küçük bir sayıda ilmi çalışma, teknik ilerleme, kültür ve para iktidarı ile meşgul olmuş kalan halkın büyük bir kısmı tarafından gerektiği şekilde dikkate alınmamış olacak; çoğunluğu gururlu bir merakla olgunlaşmış olarak Avrupalı olmayan kültürler karşısında muayyen

(8) Aynı eser, s. 225.

(9) Doğu'da yapılan başlıca özel görevler, Monceaux ve Laisné, Vaillant (1667-1675), Nointel ve Galland (1670-1689), rahip Besson ve Pétis de la Croix (1672-1686), Girardin ve rahip Besnier (1685-1688), Paul Lucas (1699-1725), Sevin ve Fourmont (1728-1730), Armain, Otter (1724-1729) inkiler oldu.

(10) Eski Türk Eserleri Kısmı'nda, bu devirde tertip edilmiş büyük bir miktarda lügat mevcuttur.

(11) Bu konuda daha önceki Bulletin'lerde çıkmış olan J. Balagna'nın makalelerine bkz. (Haziran 1979, Haziran 1980, Eylül 1980). İstanbul'da matbaa XVIII. yy başlarına doğru kabul edildi, böyleki yazma eser kavramı Türkiye'de Batı'dakinin aynı değildir. XIX. yy ın bir yazma eserinin çok eski bir nüshadan daha değerli bir nüsha olabileceği ortaya çıkabilir.

(12) P. Hazard, La crise de la conscience européenne, 1680-1715, Paris, Fayard, 1961.

(13) Aynı zamanda manzaramızı ele alır; yeni bitkilere ilgi duyulur. Elçilerimiz tarafından Doğu'dan getirilen cınarlar XVII. yy dan önce Fransa'da mevcut değildi.

bir mesafeyi muhafaza edip, şuurluca kendini düşünerek veya üniversalikten hareket eden antik değerlere sahip olmayarak, gerçekte bu kültürleri tanı-mamazlık içinde kalmışlardır. Bu görüş tarzı doğmakta olan Ekzotizm kav-ramına bağlıdır. Hikâyesi kendi zamanında çok okunmuş olan tüccar ve sey-yah Tavernier'ninki gibi analizler bu görüşü sadece takviye ediyordu; ve daha sonra bu görüş, belkide bugün tamamen ölmemiş olan muayyen bir şarkiyat-çılık içinde bulunacaktı. Şark için yapılan bu yapmacık çekiciliğin zaten gerçek modaları olacak: "Türk Casusu Şehrazad", "Farsça Mektuplar", daha çok kendi toplumunu tenkid etme arzusunu ve yeni toplumlar için gerçek bir men-faati hayal etme ihtiyacını dile getiren "Voltaire'in Hikâyeleri".

1682'de Galland (14) İstanbul'dan Colbert'e "Hacı Halife Kataloğu"nun bir tercümesini yollar. Aynı zamanda Kâtib Çelebi adı ile de tanınan bu tarihçi, kütüphaneci ve coğrafyacı tarafından meydana getirilen ve bilhassa, alfabetik sıra içinde 14.500 civarında özellikle tarihî olan şark eserlerinin başlıklarını ihtiva eden, bibliyografik büyük bir lügat olan, Kesfî üz Zünun söz konusudur. Hacı Halife 1657'de öldüğüne göre, eserinin o sırada hemen hemen çağdaş olduğunu işaret edelim. Daima şu düşünceye sahip olmak gerek; ne zaman şarkta türkçe yazma eser temin edilmişse çok defa bunlar yeni kopyalardı (eski metinler söz konusu edilebilse dahi) (15). Şu halde gerçek bir kataloğa sahip olunmuştu; bundan böyle elde edilenler daha iyi tahkik edilmiş olabilecekti. O zaman Kırallık Kütüphanesi'nde 242 türkçe yazma eser mevcuttu. Bir süre sonra 1678'de Herbelot de Molainville'in eseri çıkıyordu. "La Bibliothéque orientale ou dictionnaire universel contenant généralement tout ce qui regarde la con-naissance des peuples de l'Orient" (genel olarak doğu halklarını tanımakla ilgili her şeyi ihtiva eden şark kütüphanesi veya evrensel lügat); müellifin ölü-münden sonra eser, Antoin Galland tarafından tamamlandı ve yayımlandı ki bugün halâ kullanılmaktadır.

Catalogus codium manuseriptorum bibliothecae'nın yayın tarihi olan 1739 da, Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda 400 yazma eser mevcuttu. Halbuki Kırallık Kütüphanesi zenginleşirken, aynı zamanda -hatta daha önceden- başka ama-törler kendi hesaplarına ekserî aşkla, aralarında çok sayıda türkçe yazmalar bulunan şark kitaplarından koleksiyonlar meydana getirmişlerdi. Müteakiben, bazen Kırallık Kütüphanesi'nin rakipleri durumuna gelen bu koleksiyonlar neticede Kırallık'ın yazmaları ile birleştirildi.

Başlıca Artışlar

Türkçe eski eserlerin çok sayıda yazmalarının mahreci ile ilgili araştırmalar henüz tamamlanmamış ise de (özellikle supplement için, yani 1739'dan sonra

(14) Antoine Galland Binbir Gece tercümesini 1704-1717 yıllarında çıkardı. Uzun yıllar İstanbul'da ikamet etti 1709'da College de France'a arapça profesörü olarak tayin edildi.

(15) Eski Türk Eserleri Kısmı yazmalarının en büyük kısmı XVI.-XVIII. yy nüshalarıdır.

PARIS BIBLIOTHEQUE NATIONALE
YAZMALAR BÖLÜMÜ TÜRKÇE ESKİ ESERLER KISMI

elde edilen yazmalar) mamafih başlıca artışların kısa bir tarihçesi dile getirilir (16).

Kitapların büyük bir kısmının getirilişi 1668'de oldu; bu tarihte Kırallık Kütüphanesi'ne, 1661'de College de Quatre Nations'a intikal eden ve Colbert emri ile Kırallık Kütüphanesi'ne taşınmış olan (50 kadar türkçe yazma) Mazarin Koleksiyonu yazmaları gibi, satın alma yoluyla alim Gilbert Gaulmier yazmaları (100 kadar türkçe yazma) girdi.

1712'de, 1692'de ölen Kırallık Kütüphanesi'nin eski muhafızı ve İlimler Akademisi üyesi Melchisedech Thevenot'nun içinde yine elli kadar türkçe yazma bulunan koleksiyonları yeniden satın alındı.

1732'de Kırallık Kütüphanesi'ne Colbert koleksiyonları girdi: içinde 10 kadar türkçe yazma bulunuyordu. Bunlardan Mirac-nâme 1672'de Galland tarafından İstanbul'da 25 kuruşa elde edilmişti. Kırallık Kütüphanesi aynı yıl Antoine Galland'dan ve Petis de la Croix'den birçok yazma elde etti. Tercüme ileriye sözü edilecek olan "Jeunes de Langues'a borçlu olunan eserlerden 137 yazma sayesinde koleksiyonlarının arttığını gördü.

1784'de Kırallık'ın şark dilleri eski tercümanı olan Legrand'dan intikal eden 10 kadar türkçe yazma girdi.

Sonra, ihtilal devrinde Manastır Kütüphaneleri'nin koleksiyonları Bibliothèque Nationale'e taşındı. İşte böylece 1796'da girmiş olan Saint-Germain-des-Près Kilisesi'nin yazmaları arasında, bir kısmı Segurier'den, diğer kısmı Renaudot'dan intikal eden 130 kadar, Sorbonne'nun yazmaları arasında Richelieu'den intikal eden 20 kadar, bazıları Antoine Galland'a ait olmak üzere Oratoire'dan intikal eden 40 kadar türkçe yazma bulunur.

General Menou, Mısır'dan içinde 15 i türkçe olan ve Bibliothèque Nationale'e teslim edilen bazı yazmalar getirdi. Müteakiben en önemli gelişme 1853'te uzun zaman İstanbul'da ikamet etmiş olan Ducaurrog'un yazmalarının el edilmesi ile oldu (30 yazma). Sonra 1860'da Arsenal Kütüphanesi şark yazmalarının İmparatorluk Kütüphanesi'ne depo edilmesi sayesinde, Galland Cardonne'a ait olan 30 kadar türkçe yazma elde edildi. (Dağılmış olan Galland'ın yazmalarının birdenbire yeniden toplanmış olarak bulunduğu kaydedilir). Mazarin Kütüphanesi'nin deposu 7 ve Sainte G n evieve'inki ise türkçe yazma ile eski eserleri çoğalttı.

1899'da Charles Schefer'in büyük koleksiyonu elde edildi; 239 türkçe yazma ihtiva eden bu koleksiyonun özel bir kataloğu kaleme alındı; sonra 1915'de Türkçe-Eski Eserler Kısmı'na Decourdemanche'in 112 yazması girdi.

(16) Zikredilen miktarların kaynağı Blochet kataloğudur. Bunlar yeniden gözden geçirilmiştir.

Nihayet 1966'da, asrın başında türkçe etüdler hocası olan Prof. Jean Deny'nin yazmaları, koleksiyonları tamamlanmaya geliyordu (150 yazma).

Fakat, bugün Şark Bölümü depolarının metalik reyonlarında çok iyi dizilmiş bu cildler tarihlerinin son safhasına ulaşmış mıdır? Kendilerine bir hayli zahmete malolan istinsahçıların ve şarklı okuyucularının ellerinden çıkmış, Següier'yi bir hayli titreten denizin kapisine terkedilmiş, amatörler tarafından yaprakları karıştırılmış, meraklılar koleksiyonunda elden ele geçmiş, çoğu kez kenarlara işaretlerini koyan alimler tarafından tercüme edilmiş veya tesadüfen yine savaşlar ve müsaderelerde ele geçmiş (17) olan bu kitapların hepsinin devam eden gizli bir tarihi vardır; fakat konu olmadan önce muayyen bir kısım insanların düşüncesinin dayanağı, bu düşünce için de diğer insanların menfaatinin şahitleridirler.

Türkçe Eski Eserler Kısmı'nın Teşkili

Türkçe Eski Eserler Kısmı eşsiz bir orijinallığe sahiptir; ve bize öyle geliyorki burayı teşkil eden yazmaların çeşitliliğinden tam bir fikir edinebilmek için onları tarihî durumları içinde takdim etmek gerek.

İslâm-Öncesi Litteratürü

Altay bölgesinden ve Moğolistan'ın kuzeyinden çıkmış olan Türkler yüz yıllar boyunca doğuda Çin ve Hindistan'dan, batıda Afrika ile Orta Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafi sahayı kapladılar. Miladî IV. yy in tarihini tanımış ve Çin harfleri ile kaleme alınmış en eski Proto- Türk metni, Göktürk (Tou-Kiue) (552-744) İmparatorluğu'nun kalıntıları ve türkçe ilk yazıları meydana getiren Kül Tegin ile Bilge Han prenslerin şerefine en eski harflerle kazılmış olan Orhun Kitabeleridir: bu kitabeler 1894'de V.Tomsen tarafından çözülmüştür.

744'den beri Moğolistan'a hakim olan Uygur Türkleri IX. yy in başında (yine Türk olan) Kırgızlar tarafından sürüldüler ve Doğu Avrupa ve Balkanlar diğer Türk Kavimleri (Peçenek, Kıpçak, Oğuz) nin devamlı dalgalar halinde yayıldığına şahit olurken orijinal bir Türk medeniyetinin yeşerdiği Çin Türkistanı'na Koço (Kao- Tch'ang) (840-1240) Kırallığı'nı kürmeye gittiler. 762'den beri Maniheizmi kabul etmiş olan Uygurlar, bu vasıta ile daha sonra Moğollar'ın Mandchous'ların yazısı haline gelen Sogd yazısını (bizzat Aramî yazısından türemiştir) kabul etmişlerdi. Bu devirden kalma Maniheizm metinleri, Hıristiyan Nasturi metinleri, budist metinleri oldukça bol olup, bunlardan bazı örnekler Bibliotheque Nationale'in Peliot-Uygur ve Peliot-Çin kısımlarında

(17) Meselâ, Kırallık Kütüphanesi için Armain tarafından Doğu'dan getirilmiş olan sup. Turc 316-317 yazmaları onun ölümünden sonra dul eşinin evinde ele geçirildi.

bulunmaktadır (18). Bu yazı müteakip yüzyıllarda kullanılmaya devam etti, hatta islâm aleminde bilhassa Altın-Ordu Hanları ve Timurlu prensler tarafından. Türkçe Eski Eserler Kısmı geç Uygur yazısı ile iki yazmaya sahiptir. 1436'da Herat'da istinsah edilmiş Mirac-nâme (Sup. turc 190) ile şüphesiz XV. yy ın başına ait olan ve Türkler'in atası Oğuz Han destanını anlatan Oğuz-nâme (sup. turc 1001).

IX. yy ın sonu ve X. yy ın başından itibaren Harizm, Maverâünnehr ve Horasan'dan gelen tüccarlar ve misyonerler ile temasta olan Türk kabileleri islâmiyeti kabul ettiler. Türk dilinin niteliğine zaten az uygun bir sistem olan arapça harfli yazı kullanmaya başlayan müslüman Türk devletleri teşekkül etti. Bu devirden itibaren Türk litteratürü özellikle islâmi oldu. Türk litteratürü eski türk eserlerinde nasıl temsil edildi? Türk yazmalarını Orta-Asya'da çıkan türkçe yazmalardan ayırt edip önce az sayıda olan bu sonuncuları takdim edeceğiz.

İslâmî Litteratür-Orta Asya

Bugünkü Kazakistan steplerinden gelmiş olan Karahanlı Türk hanedanı X. yy ın ikinci yarısından itibaren Tarım havzasına doğru Kaşgar'da, sonra İranlı Samanî hanedanının yerine Maverâünnehr'de yerleşti. Orta Asya Türk litteratürünün çıkışı bu devreye tarihlendirilebilir; XI. yy ın ikinci yarısında islâm öncesi ile islâmın birleşmesinden meydana gelen ve zaten içinde İslâm öncesi verasetinin canlı kaldığı bu litteratürün en eski belgeleri Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda mevcut değildir. Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış, hem lügat hemde şiir derlemesi olan Divân-ı Lügat it Türk İstanbul'da muhafaza edilmiş tek bir yazma ile tanınmıştır; Kutadgu Bilik diye adlandırılan ve Balasagunlu Yusuf tarafından Kaşgar hükümdarı Uluğ Buğra Kara Han'a ithaf edilen büyük şiire gelince, bunun da dünyada ancak üç nüshası mevcuttur.

XIII. yy ın yıkıcı Moğol istilasından sonra Orta Asya'nın islâmî Türk litteratürünün başlıca Harizm'de ve Altın Ordu ülkelerinde tezahür eden bir rönesansı oldu. Kur'an tefsiri, Nasreddin Rabguzi'nin Kısas ül Enbiyası -ki Eski Türk Eserleri Kısmı'nda geç devre ait (XVII. yy) bir kopyası vardır- gibi kutsal tarihten alınmış hikâye ve yorumlardan oluşan dinî yazılar ortaya çıktı. Cengiz Han soyundan gelen Altın Ordu (1237-1357) Hanları sarayında İran modellerine bağlı sanatı amaç edinen bir litteratür doğdu; Eski Türk Eserleri Kısmı'nın en eski yazmalarından birisi İranlı Nizami'nin Hüsrev ve Şirin efsanesinin 1341-1342'de Kutbeddin tarafından yapılan tercümesini ihtiva eder ki nüshası 1382 tarihlidir.

XV. yy da hakim sınıfı Türk ve Moğol, fakat medeniyette her şeyden önce

(18) Meselâ, Pelliot Chinois 3509 yazması. Bu yazmanın J.R. Hamilton tarafından уаууна bk. Manuscripts Ougours de Fouen-houang. Le conte bouddhique du bon et du Mauvais prince en version ouigoure..., Paris, Klincksieck, 1971.

İranlı olan Timurlular hanedanı doğduğu ve sonra da kendini belli ettiği vakit Çağatayca denen Orta Asya Türk litteratürü zirvesine erişti. Herat şehrinde Türk-İran müşterek hayatının bir türü gerçekleşti, bunun bir örneğini büyük şair Ali Şîr Nevâî (ölm. 1501) verebilir. Her iki dilde de ifade ettiği için hem Türkler hem de İranlılar tarafından sahip çıkılmıştır. Türkçe Eski Eserler Kısmı Onun yazılarının birçok nüshasını ihtiva eder. Eserlerinin tamamını teşkil eden en eski ve en güzel yazmalar 1526-1527'de Herat'da İstinsah edilmiş olup, sup. turc 316 ve sup. turc 317'de kayıtlıdır.

Timurlular Orta Asya'dan Özbekler tarafından sürüldüler. Özbeklerin hakimiyetinde yeni hiçbir şey yaratılmaksızın eski modeller yeniden alındı. Onların gelişleri alim ve sanatkârların Herât'dan Buhara ve Semerkant'a göçlerine sebep oldu. Bu iki şehir yeni kültür merkezleri haline gelerek çabucak İranlaştı, Çağatay litteratürü önemini kaybetti. Bununla beraber litteratürün nadirleştiği bu devrede canlılığı ile ortaya çıkan orijinal bir eser yer alır. Baba tarafından Timur, anne tarafından Cengiz Han soyundan inen Hindistan'ın üçüncü Türk fatihi Zahiruddin Muhammed Babür Padişah tarafından yazılan Vekayi-i Babür söz konusudur; eserin kahramanı bize 1530 yıllarında nasıl Hindistan İmparatoru olduğunu canlı ve gerçek bir şekilde anlatır. Ayrıca Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda sup. turc 1308 numarada kayıtlı 1533-1534 tarihli hikmetli sözlerinin toplandığı bir eseri vardır; şüphesiz bunlar müellif ile çağdaş nüshalardır.

XVII. yy da Harizm Hanı Ebül Gazi Bahadır Han'ın (ölm. 1663) tarihi eserlerini kaydetmek gerek; özellikle, XV. yy sonundan itibaren Harizm tarihi için başlıca kaynak olan, Herbelot ve De Guisgnes'nin de kaynak olarak kullandığı Şecere-i Türkî. Bunun XVIII. yy da yapılmış bir istinsahı Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda bulunur (sup. turc 141).

İslâmî Litteratür-Önasya

Oğuz kabileleri (Türkmenler) XI. yy dan itibaren batıya doğru Önasya'ya girdiler. Bunlar arasından Selçuklu Türkleri İran, Irak ile Afganistan ve Anadolu'nun bir kısmını içine alan bir imparatorluk meydana getirdiler; bunlara karşı da Haçlılar savaştı. Selçuklu medeniyeti litteratürdeki görünüşü ile daha çok İranlı oldu. Selçuklu medeniyetinin yerini sanat, edebiyat ve kültür görünüşü gene İran damgalı, fakat açık bir Çin tesiri taşıyan ve Hülagü soyundan gelen İlhanlılar'ın (1256-1336) Moğol İmparatorluğu aldı. Mamafî Türkler'in, merkezin İsfahan'dan Tebriz'e geçtiği bu yeni hanedan zamanında mühim bir yeri oldu. Mogollar ile yeni Türk toplulukları geldi ve İran'da Orta Asya Türk dili ve medeniyeti bu devirde yayıldı. Türkçe Eski Eserleri Kısmı'nda mevcut olmamasına rağmen XV. yy sonuna doğru Dede Korkut Kitabı'nın ortaya çıkışını kaydetmek gerekir. Bu, Oğuzlar'ın Hıristiyanlara karşı mücadelelerinin destanî yiğitlik devrine bağlanan on iki hikâyesinin bir bütünüdür; Orijinal anlatımda hükümdar Bayındır Han, Bayburt kalesine kapatılan ve (Poly-

pheme'inkine çok benzeyen bir dizide) Tepegöz'e karşı mücadele eden Senyör'ün kızı Basat tarafından kurtarılan Bamsi Beyrek gibi çeşitli kahramanları ortaya koyar. XV. yy da Azerbeycan ve Irak'ta iki Türkmen hanedanı birbirini takip eder: Karakoyunlular (1410-1467) ki en büyük hükümdarlarından biri olan Cihanşah (ölm. 1467) Hakikî mahlası ile şiirler yazmıştır; sonra Akkoyunlular (1467-1502). XVI. yy ın başında Safevi hanedanının iktidara gelişi vuku buldu. Şah İsmail Akkoyunlular'ı yendi, fakat sarayında Türkçe çok gelişti. Hatta Şah Tahmasp (1524-1576) ve daha sonra Şah Abbas (1642-1677) gibi Türkçe şiir yazan hükümdarlar görüldü. Bağdat civarında doğmuş olan büyük şair Fuzulî eserlerini Şah İsmail'e ithaf etti. Eski Türk Eserleri Kısmı, 1535'de meydana getirilmiş ve muhtemelen XVI. yy sonlarına doğru Şiraz'da resimle süslenmiş Leyla ve Mecnun kasidesinin çok güzel bir istinsahına sahiptir (turc 316).

Ancak Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda bulunan çok tanınmış eserlere, Osmanlı litteratürüne yaklaşmak için batıya doğru yolumuza devam edelim.

Osmanlı Litteratürü-Başlangıç

Müstakil Anadolu Selçuklu hanedanı (1077-1302), sonra Beylikler devrinde İslâm kültür hayatı her şeyden önce bir arap ve acem görünüşüne sahip oldu: Konya'da Mevlevî tarikatının kurucusu büyük şufî müellif Celâleddin Rumî (1207-1273) Mesnevîsini ve Divanını farsça yazdı, fakat eserlerinde türkçe mısralara yer verdi.

Osmanlı Beyliği eski Frikya bölgesini üs edinerek durmadan, geleceğe vaad edildiği tahmin edilen, büyük bir güce erişiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ertuğrul'un oğlu Osman tarafından kuruluşu 1290 yıllarına tarihlenilir. Yeni hükümdarlar sık sık kendilerine, özellikle II. Murat (1420-1451) a, ithaf edilen eserleri teşvik ettiler.

Bu teşvik önce farsça ve arapça eserlerin tercümelerinde oldu: Efsanevî veya islâmî olmayan şahıslar üzerine halkın tuttuğu dinî metinlere; Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda 20 kadar nüshalarının muhafaza edildiği Kelile ve Dimne ile Kirk Vezir Hikâyesi gibi hoş okuma kitapları, Miroir des Princes (Prenslerin Aynası) tipinde Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda iki istinsahı mevcut olan Kabus-nâme tercümesi gibi eğitim amaçlı eserler. Aynı zamanda, bilhassa lirik ve mistik tipte orjinal eserler de söz konusu idi. Gerçekten de mistik, özellikle şufî cereyanlar Türk Edebiyat'ının meydana gelişinde mühim bir rol oynadılar. Bunun en belirgin şahsiyeti Yunus Emre (Ölm. takriben 1320) dir ki maalesef Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda yazması mevcut değildir. Yine bir Garib-nâme yazmış olan (turc 313 ve sup. turc 1471) Aşık Paşa (ölm. 1322) yı zikredelim.

Lirik ve mistik eserler yanında destanî-dinî hikâyeler, Türk dilinde bir vekayinâmenin ortaya çıkışına refakat ettiler: Kahraman-nâme (biri XV. yy a ait

yedi istinsahı Türkçe Eski Eserleri Kısımı'ndadır, (tunc 344), Darab-nâme (tunc 103 ve sup. tunc 140). Bu hikayelerde İslâmın meşhur şahsiyetlerinin gazaları abartılmış bir şekilde bulunur. Meselâ Peygamber'in amcası oğlu ve damadı Ali'nin hayatı bir seri masalvarî tarihlerin doğmasına yol açmıştır. Onun dev Salsal'a karşı muharebesi İbn Yusuf adında biri tarafından şiir halinde tekrarlanmış, Türkçe Eski Eserler Kısımı'nda yayımlanmamış bir yazma içinde muhafaza edilmiştir (sup. tunc 361). Bu devre, ilk müslümanların Bizans İmparatorluğu'na karşı muharebelerinin tarihini kişileştiren gazi modeli, XV. yy da telif edilmiş olan Seyyid Battal Gazi'nin nesir destanı ilave edilebilir (tunc 318, 1504'te istinsah edilmiştir). Aynı mecra içinde Danişmend-nâme yer alır ki bu da ilk olarak XIII. yy ortalarına doğru Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus için derlenmiş olup, daha sonra XIV. yy da yehiden ele alınmıştır (tunc 317, 1577 tarihli nüsha). Az çok efsanevî hikâyelerle mamafî yine de fantastik epizod ile çevrili tarih arasındaki geçişi tamamlayarak, 1390 da yazılmış olan ve 1310'a kadar Osmanlı İmparatorluğu olaylarının bir tasvirinin takip edildiği İskender-nâme'yi borçlu olduğumuz şair Ahmedî (ölm. 1414) yi zikretmek gerek; Türkçe Eski Eserler Kısımı'nda sekiz kopyası mevcuttur. En eskisi (tunc 309) müellifin ölümünden az sonra 1416'da Amasya'da yapılmış ve içinde resimler bulunur ki bu resimler çok eskimiş olmalarına rağmen enteresandır, zira Doğu ile Batı arasındaki sanatkârca karışımı ispat ederler. Bu metin, XVI. yy da Herat ve Şiraz'da tekrar istinsah edildiğinden büyük bir şansa sahip oldu: 1561'de Şirazlı bir sanatkâr tarafından yapılmış çok güzel resimlerle süslü sup. tunc 635'de kayıtlı yazma bunu ispat eder. Nihayet destânî şiirler ortaya çıktı; önce farsça şiirlerin çevirisi olan (bizim Flore ve Blanche Flore'a benzeyen) Varaka ve Gülşah veya Hüseyin ve Şirin gibi, bunun da türkçe Eski Eserler Kısımı'nda üç çevirisi mevcuttur.

Osmanlı Litteratürü-Klasik Devir

1453'de açılan Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağı 1566'da Kanunî Süleyman'ın ölümü ile son buldu (19); medeniyeti geniş bir alan üzerinde tezahür eden İmparatorluğun Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya kadar bugün halâ izleri görülür. Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmiş olan İstanbul şehri metropol haline getirildi ve sık sık kendileri ile birlikte kütüphanelerini de taşıyan aydınları kendine doğru çeken, İslâmın kültür merkezi oldu. Fatih Mehmet ve Kanunî Süleyman dinî öğretime itibar ettiler... Bu genişleme ve fetih devrinde coğrafyaya duyulan özel bir zevk ile hukuk ilimleri gibi arap ve fars filolojisi yaygın bir şekilde gelişti. Burada teferruatına inmenin mümkün olmadığı bu eserler, Türkçe Eski Eserler Kısımı'nda oldukça iyi takdim edilmişlerdir. Coğrafyaya gelince, burada doğu ve batı Akdeniz kıyılarının bir tasviri olan, denizcilere hasredilmiş ve içinde haritalar bulunan Osmanlı amirali Pîrî Reis'in Bahriyesi'nden (1523'de yazılmıştır) iki nüsha bulunur; en güzeli (sup. tunc 956) XVI. yy ın ikinci yarısında kopya edilmiştir.

(19) Kanunî, kanun yapan anlamını ifade eder

Gelişmesi İmparatorluğun başarıları ile ifade edilen vekayinâme gibi lirik-mistik şiir olan Osmanlı klasiğini dile getiren eserler de mevcuttur. Osmanlı lirik şairlerinin en büyüklerinden biri olan Bakî (ölm. 1600)nin eserlerini kaydetmek gerek. Bunlardan Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda en az dokuz yazma ve 30 kadar şiir mecmuasında çok sayıda seçmeleri mevcuttur. Vekayinâmeye gelince, XV. yy sonlarına doğru ortaya çıkmış ve Tevârih-i Al-i Osman adı ile tanınmış ilk kroniklerin bazıları da yine bu kısımda görülür. Sarayda yavaş yavaş başlıca bir veya iki sultanın saltanatına ithaf edilen veya Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatını anlatan Gazavat-ı Hayreddin Paşa (sup. turc 514 ve 1186) gibi özel birkaç gazayı öven eserlerden meydana gelmiş bir vakantivistlik geliştirdi. Zengin ifadeli büyük tarihçi Kemal Paşa - zade (ölm. 1534) Tevârih-i Al-i Osman'ı yazdı ki Eski Eserler kısmı bunun bir kopyasına sahiptir (sup. turc 157). Nihayet Tac üt tevârih'inde I. Selim'in saltanatına kadar Türk tarihini anlatan Sadeddin'i (ölm. 1599) zikredelim. Bunun da Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda birçok nüshaları mevcuttur.

XVII. yy için, Kâtip Çelebi (1658) nin eserleri, özellikle çok sayıda bazı Batı ve Doğu eserlerinden derlenmiş olan ve 1655'de tamamlanan büyük genel coğrafya kitabı (sup. turc 215.1729 tarihli) Cihannüma zikredilmeden geçilemez. Şairler arasında Osmanlı şiirini en yüksek derecesine ulaştıran Atâî'yi de kaydedelim. Eski Türk Eserleri Kısmı'nda Sâkî-nâmesi'nin iki yazması bulunur (sup. turc 743 ve 1378).

1670'e doğru Hezarfen Hüseyin Efendi başlangıçtan 1672'ye kadar genel bir dünya tarihini anlatan batılı müellifler kadar çok sayıda bazı Türk ve Arap müelliflerinden derlenmiş bir dünya tarihi yazdı; Tenkih-ı Tevârih-i Mülûk (turc 102, sup. turc 136, 137). XVII. yy da Avrupa'yı ziyaret eden ve seyahatının tasvirini bırakan meşhur seyyah Evliya Çelebi (ölm. 1662) nin Seyahat-nâmesi'nden hiç bir yazmaya sahip olmadığımızı kaydedelim.

1716'da ölen Mustafa Naima Efendi'nin 1591'den 1656'ya kadar Osmanlı İmparatorluğu olaylarını ihtiva eden vekayinâmesi oldukça erken bir tarihte Fransızcaya çevrildi. Türkçe Eski Eserler Kısmı birçok istinsahını muhafaza eder.

Diğer Tür Eserler

Edebî eserlere, bu kısımda yer alan diğer türde birçok belgeyi ilave edelim: kanunnâmeler, fermanlar, kapitülasyon kopyaları, I. François'dan itibaren Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik münasebetlere ait belgeler, şehir listeleri, siciller ve gerçek arşiv belgeleri kadar muhaberat örneklerinden cildler. Türkçe Eski Eserler Kısmı'ndaki bu belge ve tarihî kaynakların listesi yakında çıkacak olan "Guide des Sources de l'Histoire du

Proche-Orient" (20), (Yakın-Doğu Tarihi Kaynaklarının Rehberi) adlı rehberlerde bulunacaktır. Yine de XVIII. yy da Kırım Tatarları'nın faaliyetlerine ait 17 parçayı ihtiva eden sup. turc 1448'deki enteresan yazmayı ve XIX. yy a ait bir düzine kadar diğer belgeleri haber verelim.

Diğer taraftan, ya kopya edilmiş veya islâmî etüdler için kendi ilgilerini ifade eden Batılılar tarafından tertip edilmiş -İkiyüzden fazlası onların kaleminden çıkmış olan- yazmalara (21) özel bir yer ayırmak gerek. Bilhassa dil öğrenmeye hasredilmiş eserler söz konusudur: Barbier de Meynard'ın 1881'de çıkmış Türkçe-Fransızca sözlüğü için kullanmış olduğu rahip Arcere'inki gibi birçok sözlük ve sözcükler, rahip Holderman'ın grameri (turc 207) (22), İncil ve Tevrat'taki metinlerin çevirileri, Türkçe bir din kitabı, takdime değer görülen Eski Tercüme Eserler Kısmı (Fonds des Traductions) nın 137 yazması gibi.

Gerçekten de Colbert Doğu'da Fransa'nın nüfuzunu artırmaya çalışarak tüccarların isteği ile tercümanlar yetiştirmeyi tasarladı. Marsilya Şehri Ticaret Konseyi 18 Kasım 1669 tarihinde, Türkiye'deki konsolosluk ve diplomatik dairelerine tercüman yetiştirmek üzere her üç yılda bir İstanbul ve İzmir'in Capucin manastırlarına 9-10 yaşlarında altı çocuk göndermeyi kararlaştırdı. Bunlara türkçe "Dil Oğlan" tabiri tercümesinin karşılığı "Jeunes de Langues" denildi. (Aslında Konvansiyon'un 10 Mart 1795 tarihli bir kararı ile tesis edilmiş olan ve başlangıcında Bibliothèque Nationale'in dairelerinde yerleşen Yaşayan Şark Dilleri Okulu (Ecole des Langues Orientales Vivantes) nun çıkışı buradandır. Sadece İstanbul'da Beyoğlu'ndaki okul öğretime devam etti. Daha sonra, Dil Oğlanları Louis le Grand Koleji'ne bağlı dil okulunda öğrenimlerini yaptıktan sonra 20 yaşlarına doğru maaşlı stajyerler olarak oraya gönderildiler. Bununla birlikte, bu kurum görevine devam ederken 1730'da bakan Maurepas İstanbul'daki Fransa elçisi Villeneuve'e Doğu'da muhtelif kademelerdeki tercümanlara "tarih kitapları veya diğerleri olsun... Fransızca tercümelerine sahip olmanın faydalı olabileceği" yazma eserlerden tercüme ettirmesini emretti. Aradan üç yıl geçtikten sonra Villeneuve kendisine cevap verdi: "Bütün yapabileceğim şey, Capucin Koleji'nde Dil Oğlanlarımızı (Jeunes de Langues) bunu yaptırmaya uğraşmak oldu". Yazmalar böylece akın etti ve bakan Maurepas'ın vizesini aldıktan sonra, bir tarafında türkçe metin diğer tarafında fransızca tercümesini ihtiva eden, bazan meşhur olmuş öğrenciler tarafından imza edilmiş iki dilli ilk yayınları Kızıl Kütüphanesi'ne taşındılar. Tarihi eserlerin büyük bir çoğunluğu orada bulunur, meselâ içlerinde Fornetti ve Leroux-Deshauterayes'nin de bulunduğu yedi öğrenci tarafından tercüme

(20) Bu, UNESCO'nun himayesinde yayınlanan, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika tarihi ile ilgili arşiv ve kütüphanelerin mahreçlerinin durumunu veren "Guide des sources de l'histoire des nations" serisinin cildidir. Bibliothèque Nationale'e tahsis edilen cild çıkmak üzeredir.

(21) Dil açısından faydalı olabilen bu metinlerin birkaçı latin harfleri ile yazılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün yazı reformunu yaptığı ve latin harflerini kabul ettirdiği 1928 tarihine kadar Türkçe arap harfleri ile yazıldı.

(22) 1719'da Fransa'nın İstanbul'daki elçisi marki Bonnac bir raporunda "Fransızca-Türkçe bir gramer çalışması yapılmasının" gereğini not ediyordu. Rahip Holderman tarafından tertip edilen bu gramer 1730'da çıktı.

edilmiş 15 cildlik Salih İbn Celal'in Mısır Tarihi tercümesi, yine Osmanlı Kanunları, yıllıklar, destan ve masal tercümeleri.

Bu mühim takım yanında, gerek notları gerekse Petis de la Croix ve Galland gibi birçok bilginlerin tercümelerini ihtiva eden çok sayıda yazmalar ve kırallık mütercim ve tercümanları tarafından resmî belgelerin kopyaları mevcuttur.

Burada diğer yazmalar da yer alabilmektedir; bunlar Doğulular tarafından Batı'ya dair yazılmış eserlerdir; meselâ, Paris ve Fransa'nın tarifi (sup. turc 221), Bonaparte'ın hayatına dair iki tarih (sup. turc 1283 ve 1329), bir türkçe fransız grameri, Kristof Kolmb tarafından Amerika'nın keşfi tarihi (sup. turc 521 ve 901) v.s.

Resimli yazmalar

Resimli yazmaları henüz takdim etmedik. Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda bunlardan çok az vardır; bu açıdan Osmanlı resmi pek ibraza değer değildir. Üstelik bu yazmaların en güzelleri genellikle Türk ekollerine ait olmayan resimleri ihtiva ederler. Yazmanın dili türkçe olsa bile çoğunluğu İran stili minyatürlerdir. (23)

Osmanlı resmi saltanattaki sultanın seferlerini, zaferlerini, deniz muharebelerini ve avlarını tasvir eden belge ile ilgili çok gerçekçi resimlerdir. Genel olarak tabiat onda az hakimdir; bazen daha dinamik ve şairane, romantik konulu ve efsanevî kahramanlara yer veren İran resmi ile mukayese edildiği zaman az çok bir katılık intibai uyandırır. En dikkati çekmesi gerekenin ille de resimli yazmalar olmadığını belirtelim. Bu yazmalar söz konusu ülkenin dili, hatta kültürü bilinmese dahi doğrudan doğruya erişilebilir, kendiliğinden sanatkârane bir heyecan uyandıran estetik yönleri ile cezbederler. Halbuki bazı tamamlanmış metinler minyatürlerin en güzeline bedel değil midirler? Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda resimli yazmalardan bilhassa XVII. ve XVIII. yy a ait 40 kadar sayılabilir, bunlar arasında litteratür hakimdir. Tarihî resimli yazmaların hepsi XVI. yy dan sonraya ait olup, şu halde tarihî Osmanlı resminin en güzel devri mevcut değildir. Bazı yazmalar krokileri ihtiva eder, bir diğerleri özel konuları şekillendirirler: Haritalar (sup. turc 220 ve 956), cerrahî (sup. turc 693, ilginç, zira XV. yy in başına aittir), müneccim'lik (sup. turc 242, 1126).

Sadece en güzellerinden söz etmek için Mirac-nâme'yî (sup. turc 190) farsça asıllı Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'unu zikrederim. Bu tip yazmalar arasında bazılarının İstanbul'da, buraya ya kendiliklerinden gelmiş veya I. Selim (1512-1520) zamanında olduğu gibi İran'a yapılan seferlerden sonra Osmanlı

(23) Bk. D. Ha. bout du Tancy ve A. Berthier'in 1979 Münih Türk Sanatı Kongresi'ne tebliği "Liste des manuscrits a peintures du fonds turc de la bibliothèque Nationale de Paris, Turcica'da çıkmak üzeredir.

sultanlarının getirmiş olduğu İranlı sanatkarlar tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu kaydedelim. Diğer taraftan, Avrupa ile münasebetlerin Fatih devrinden itibaren tesis edildiğine işaret edelim. Sultan Fatih Gentile Bellini'yi davet etti. Bursalı Sinan Bey de etüd için italya'ya gitti; resimlerinde bazen görülen Batı tesiri buradan gelmektedir. Saray atölyelerinin Türk ve İranlı ressamı vardı; bazen aynı yazmayı birlikte dahi süslüyorlardı, Peygamber ailesinden Ali taraftarı şehitlerin tarihi olan Hadikat üs Süeda (sup.turc 1088) biri Türk biri İranlı böyle iki sanatkar tarafından yapılmış resimleri ihtiva eder. Bununla beraber Osmanlı tezhip sanatı III. Murat (1574-1595) devrinden itibaren karakteristik özellikler göstererek İran'da olmayan modeller buldu; İran resminin tesirinden kurtulup orijinal bir resim yarattı. Sanat tarihi üzerine türkçe ilk eserin çıkışı III. Murat devrindedir; Menakıb-ı Hünerveran "Geçmişteki ve hal-i hazır Türk ve İran hüsnühat ve resimleri kitabı", 1597'de MUSTAFA ALİ tarafından telif edilmiş olup bunun Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda üç nüshası bulunur (sup. turc 193, 756, 1162).

En büyük Osmanlı ressamı arasında saray atölyesini yönetmiş olan Nakkaş Osman bu devirde yaşıyordu. Çok sayıda eseri ona borçluyuz; bunlardan sup. turc 242'de kayıtlı yazmada bir örneği bulunur ki şüphesiz bu, öğrencileri olan diğer ressamı ile birlikte çizdiği astroloji kitabıdır. Türkçe Eski Eserler Kısmı'nda canlı ve ayrıntılı tablolar, loncaların geçit törenleri, saray şenlikleri ve halk sevecilerinin bir niteliğini temsil eden İran'daki eşsiz Sürnâmelerin örneklerinden maalesef yoktur.

Kataloglar

Burada şark yazmalarının az çok birbirine karıştırılmış olduğu Kırıl Kütüphanesi Katalogları'nın tarihçesini yeniden yapacak değiliz. Türkçe eserlerin 1933'den önce basılmış katalogları mevcut değildi. 1933'de, bazen aynı değer de olmayan fakat faydalı çalışmaları -ki bu çalışmalar yeni elde edilen yazmaların (150 kadar) kataloğunun hazırlığı ile günümüzde halen devam etmektedir- borçlu olduğumuz alim kütüphaneci Edgar Blochet iki cild halinde Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar Kataloğu (Catalogue des manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale) nu çıkardı. Şimdiye kadar yazmaların birçoğu araştırmacıların dikkatini çekti ve yayınlara yol açtı (24). Resimli yazmalar yönünden ve yalnız başına dünya bir iş teşkil eden ciltleme çalışması gibi, özellikle karma mecmualarda belki yapılacak bazı keşifler dolayısıyla çok sayıda metinler yayımlanmamış olduğundan geriye yapılması gereken birçok çalışma kalıyor.

Modern Yazmalar

Türkçe Eski Eserleri Kısmı'nda belli sayıda modern yazmalar da mevcuttur. Meselâ, sup. turc 1453 numaradaki yazma; Mehmet Ali devrinde Mısır

(24) Bk. Özellikle N. Beldiceanu ve I. Beldiceanu-Steinherr, B. Cvetkova ve Ö. Gökbilgin'in çalışmaları, v. s.

devlet adamı olan Sami Paşa'ya ait XVIII. yy sonu ile XIX yy başlarında Osmanlı İmparatorluğu tarihi ile ilgili notların külliyatıdır. Doktor Rıza Nur'un defterleri: Şiirler, 1929'da Paris'te yazılmış Türkiye'nin Yeniden Teşkilatlanması Projesi, Hatıratlarının bir külliyatı gibi, Nihayet Prens Sabahaddin'in evrakları (mektuplar, notlar, makaleler ve gazete kupürleri).

Bu perspektifte bir gün, Fransa'da ikâmet etmiş Türk yazarların evraklarının Bibliotheque Nationale'e bırakıldığını görmek ilginç olacaktır.

Bibliyografya: A. Bombaci, Histoire de la litterature turque. Çev. İ. Melikoff (Louis Bazin'in önsüzü ile), Paris Klincksieck, 1968. Cent cinquante-naire de l'Ecole des Langues orientales. Histoire, organisation et enseignement..., Paris, Imprimerie nationale, 1948. Özellikle Jean Deny'nin makaleleri, "L'Ecole nationale des Langues Orientales vivantes" p. 1-24; ve "Turc (1795)", p. 25-46.